

Τα περιττώματα του διαβόλου

η τιμή τους και ο ρόλος τους στην σύγχρονη πλανητική σύγκρουση

Δέκα χρόνια από τώρα, είκοσι χρόνια από τώρα, θα δείτε: το πετρέλαιο θα μας καταστρέψει. Το πετρέλαιο είναι τα περιττώματα του διαβόλου.

Juan Pablo Pérez, 1903-1979,
Διπλωμάτης και πολιτικός από τη Βενεζουέλα

-Το πετρέλαιο είναι ενεργειακό εμπόρευμα. Και στην εποχή μας φαίνεται να είναι ακόμη το κύριο ενεργειακό εμπόρευμα. Αυτό με τη σειρά του σημαίνει ότι το πετρέλαιο είναι βασικό εμπόρευμα, εμπόρευμα δηλαδή που είναι απολύτως αναγκαίο για την παραγωγή άλλων εμπορευμάτων. Ως τέτοιο λοιπόν, πέραν του ότι βάζει μπροστά το παπί μας, έχει και ιδιότητες που επηρεάζουν στο σύνολο του τον καπιταλιστικό κόσμο. Το πετρέλαιο κοινώς, ως το κύριο βασικό εμπόρευμα είναι και το σημαντικότερο εμπόρευμα από γεωπολιτικής άποψης. Αυτό σημαίνει ότι πέραν του κομβικού του ρόλου στη μεταφορά υπεραξίας απ' τις τσέπες των πικραμένων μικροαφεντικών στους απύθμενους λογαριασμούς των τραπεζοβιομηχανικών κολοσσών, η διαχείρισή του, οι κινήσεις του, οι αυξομειώσεις στην τιμή του, παίζουν σημαντικό ρόλο στους εκάστοτε γεωπολιτικούς σχεδιασμούς. Σημαίνει ότι ο έλεγχος του τόπου παραγωγής καθώς και των οδών μεταφοράς του, δίνει και την υπεροχή, το στρατηγικό πλεονέκτημα, στη διεξαγωγή των ενδοκαπιταλιστικών και διακρατικών ανταγωνισμών σε πλανητικό επίπεδο.

Και μετά από το γελοίο τίτλο και την εισαγωγική θεωρητικούρα ας πούμε και το σοβαρό γεγονός. Η τιμή του πετρελαίου από τα τέλη Ιουνίου έως σήμερα έχει κατακυλήσει περίπου 50%. Από τα 110 δολάρια το βαρέλι έφτασε στα τέλη Γενάρη τα 48, και ως την ώρα που γράφονται αυτές οι γραμμές, έχει φτάσει τα 60 με μικρά σκαμπανεβάσματα. Για όσους οι οικονομικές σελίδες των εφημερίδων είναι καλές μόνο για προσάναμμα μια τέτοια είδηση για πολύ καιρό θα πέρναγε απαρατήρητη. Ίσως να απασχολούσε λιγάκι όσους και όσες έχουν μηχανή ή αυτοκίνητο ή αγοράζουν πετρέλαιο θέρμανσης για να ζεσταθεί το κοκκαλάκι τους. Αλλά η ενασχόληση με το ζήτημα σταματά με την καθημερινή ερώτηση/γκρίνια για το «γιατί ρε γαμώτι δεν μετακυλιέται η μείωση και στη βενζίνη να γλυτώσουμε κανά φράγκο». Εντάξει, η απάντηση είναι απλή· γιατί πάνω από 60% της τιμής της είναι φόροι. Αυτά περί βενζίνης. Παρόλα αυτά εμείς, ως γνωστοί εμμονικοί, λέμε να ασχοληθούμε λίγο παραπάνω με το ζητημάκι που μας φαίνεται πολύ ενδιαφέρον για να ξεπετιέται έτσι απλά.

Όταν παίρνω φόρα, φόρα κατηφόρα, ο ΟΠΕΚ ο ίδιος δε με σταματά

Για αρχή ας πούμε σύντομα πως εξελίχθηκαν τα πράγματα. Στις αρχές του περασμένου Ιουνίου ο ήλιος έλαμπε, τα πουλάκια τιτιβίζαν, το Ισλαμικό Κράτος δεν είχε αρχίσει ακόμα να κατακτά τον πλανήτη και παρόλα αυτά οι ειδικοί μας μετέφεραν τις ανησυχίες τους για «τις επιπτώσεις που μπορεί να επιφέρει η κλιμακούμενη βία στο Ιράκ στην παγκόσμια προσφορά πετρελαίου και κατ' επέκτασιν στις τιμές του «μαύρου χρυσού». Και συνέχιζαν:

Με την τιμή του Brent να κυμαίνεται χτες το απόγευμα στα 114,49 δολάρια το βαρέλι έχοντας υπερβεί τα 114 δολάρια από την περασμένη εβδομάδα για πρώτη φορά ύστερα από εννέα μήνες και το αργό ΗΠΑ στα 106,75 δολάρια το βαρέλι, αναλυτές της αγοράς δεν αποκλείουν περαιτέρω εκτίναξη του Brent κατά 40 ή και 50 δολάρια το βαρέλι αν αποσυρθούν από την αγορά τα 2,6 εκατ. βαρέλια ιρακινού πετρελαίου την ημέρα.¹

Τσακάλια και οι αναλυτές και η IEA. Στα τέλη του Ιουνίου, κόντρα σε όλους τους «φόβους» τους και αντίθετα με τα αποτελέσματα που θα έπρεπε να έχει η ίδρυση του «Ισλαμικού Χαλιφάτου» και η επέλαση των «τρελών τζιχαντιστών», η τιμή του πετρελαίου άρχισε να πέφτει· και να πέφτει και να πέφτει. Και ενώ η τιμή του είχε υποχωρήσει το φθινόπωρο στα 90 δολάρια, οι όποιες ανησυχίες υπήρχαν δεν εκδηλώνονταν και πολύ. Η βασική καθησυχαστική θέση ήταν ότι όλοι περίμεναν την διάσκεψη των χωρών του ΟΠΕΚ που θα γινόταν τον Νοέμβριο. Εκεί, ήλπιζαν όλοι, θα ρυθμιζόταν όπως πάντα αυτή η παρέκκλιση. Ο ΟΠΕΚ παραδοσιακά φρόντιζε να σταθεροποιεί τις τιμές αυξάνοντας ή μειώνοντας την παραγωγή. Αν η τιμή αυξάνονταν υπερβολικά, ανεβάζε την παραγωγή ρίχνοντας τις τιμές· αν η τιμή κατηφόριζε ανησυχητικά (όπως τώρα) μείωνε τα βαρέλια, ώσπου ο περιβόητος νόμος της προσφοράς και της ζήτησης να βάλει το αόρατο χεράκι του και οι τιμές να επανακάμψουν.

Ήρθε ο Νοέμβριος, έγινε η διάσκεψη, άλλα τα πράγματα εξελίχθηκαν λίγο διαφορετικά. Το βασικό μέλος του ΟΠΕΚ, η Σαουδική Αραβία, δήλωσε ότι δεν έχει καμία πρόθεση να μειώσει την παραγωγή της σε πείσμα των υπολοίπων μελών που επιθυμούσαν διακαώς τη μείωση.² Η επίσημη αιτιολόγηση από μέρος της ήταν ότι «οι τιμές του πετρελαίου πρέπει να παραμείνουν σε χαμηλά επίπεδα για κάποιο χρονικό διάστημα» καθώς μόνον έτσι θα πληγεί η δαπανηρή παραγωγή σχιστολιθικού πετρελαίου στις ΗΠΑ, που απειλεί την πρωτοκαθεδρία του Ριάντ στην παγκόσμια αγορά.³ Η Σαουδική Αραβία λοιπόν δήλωνε πρόθυμη να αφήσει τις τιμές να κατρακυλάνε για να χτυπήσει τις ΗΠΑ, που με τα τεχνολογικά τους επιτεύγματα στην εξόρυξη σχιστολιθικού πετρελαίου να ανεβάσουν την ημερήσια παραγωγή τους στα 9 εκατομμύρια βαρέλια, εμφανίζονταν ως ο νέος μεγάλος παίκτης στην παραγωγή ενέργειας. Έχοντας το απαραίτητο συναλλαγματικό απόθεμα (κοντά στα 750 δισ.) για να σηκώσει την βραχυπρόθεσμη χασούρα, η Σαουδική Αραβία μακροπρόθεσμα θα εξασφάλιζε ότι θα έμενε ο κυρίαρχος του παιχνιδιού. Αυτή η θέση αναπαράχθηκε, εξαπλώθηκε και έγινε, με ελάχιστες εξαιρέσεις, η κυρίαρχη εξήγηση. Επρόκειτο λοιπόν για ένα παιχνίδι ισχύος μεταξύ των δύο κρατών για το ποιο θα επιβιώσει και θα κυριαρχήσει στην αγορά.

Με τέτοιες δηλώσεις, στους μήνες που ακολούθησαν η τιμή έκανε ελεύθερη πτώση φτάνοντας το ιστορικό χαμηλό της τελευταίας πενταετίας: τα 48 δολάρια. Ίσως είναι νωρίς, παρόλα αυτά θα αποτολμήσουμε να ισχυριστούμε ότι η συγκεκριμένη θέση/εξήγηση θα μπορούσε να χαρακτηριστεί με τον αυστηρά επιστημονικό όρο «παπαρολογία». Για να τεκμηριώσουμε αυτήν την τολμηρή θέση θα κινηθούμε σε δύο άξονες. Πρώτον, θα πούμε μια σύντομη και ενδιαφέρουσα ιστοριούλα για τον ΟΠΕΚ, τη Σαουδική Αραβία και τις ΗΠΑ ξεκινώντας από την κομβική κρίση του 1973. Δεύτερον, έχοντας στο νου μας τα διδάγματα αυτής της ιστοριούλας και αλειεύοντας δημοσιεύματα από τον καθεστωτικό Τύπο θα δείξουμε ότι αυτό που εμφανίζεται σήμερα ως άκρατος ανταγωνισμός είναι μάλλον μια κοινή στρατηγική συμμαχία των δύο χωρών με πολύ διαφορετικούς στόχους από αυτούς που διακηρύσσονται. Εν ολίγοις θα προσπαθήσουμε να αποδείξουμε ότι οι χώρες που πλήττονται είναι οι βασικοί εχθροί των δύο αυτών κρατών αυτή την περίοδο.

Η εκδίκη των αράβων και άλλα παραμύθια

Ο ΟΠΕΚ ιδρύθηκε το 1960 σε μια εποχή που τα αντιαποικιοκρατικά κινήματα ήταν σε ακμή. Το ένα από τα βασικά του ιδρυτικά μέλη, το βασίλειο των Saud, ήδη από εκείνη την εποχή ήταν η περιοχή με τα μεγαλύτερα κοιτάσματα πετρελαίου στον κόσμο, και μάλιστα πετρελαίου πολύ καλής ποιότητας.

Για πάνω από μια δεκαετία μετά την ίδρυσή του και παρά τις βαρύνουσες εξαγγελίες του, ο ΟΠΕΚ δεν έφερε καμία σοβαρή ρήξη στο κατεστημένο της ενεργειακής παραγωγής. Η τιμή του πετρελαίου στις παραμονές της μεγάλης κρίσης του 1973 ήταν περίπου 3 δολάρια, μόλις 50% πάνω από την τιμή που είχε στις αρχές του αιώνα, εποχή δόξης για την αποικιοκρατία.⁴ Πράγμα που θα οδηγούσε κάποιον καχύποπτο να σκέφτεται ότι οι πραγματικοί λόγοι που έφεραν αυτά τα κράτη κοντά ίσως είχαν να κάνουν περισσότερο με προσπάθειες διαχείρισης του εχθρού εντός των συνόρων τους, των εκατομμυρίων καταπιεσμένων που το τέλος της αποικιοκρατίας το ταύτιζαν κάπως και με το τέλος της απόλυτης μοναρχίας. Και φαίνεται πως η διαχείριση είχε επιτυχία.

Παρόλα αυτά, το 1973 ήταν η χρονιά που ο ΟΠΕΚ έγινε «γνωρίμη λέξη και όχι ασαφές αρκτικόλεξο».⁵ Η επίσημη ιστορία μας λέει πως για εκδίκηση για την ταπεινώση των αράβων στον πόλεμο των έξι ημερών ξεκίνησε ένα εμπάργκο στα δυτικά κράτη.⁶ Οι στρόφιγγες έκλεισαν και η τιμή, που το 1972 ήταν περίπου δύο δολάρια, το 1974 εκτινάχθηκε στα δεκατέσσερα δολάρια (μια πρωτοφανής αύξηση 700%). Το αποτέλεσμα ήταν η ύφεση της παραγωγής σε παγκόσμιο επίπεδο. Στις ΗΠΑ υπήρξε πτώση του ΑΕΠ πάνω από 4%. Κρίση, κρισάρα. Βέβαια, όπως ήταν φυσικό, από αυτή την ιστορία λείπουν όλα όσα θα μας εξηγούσαν από ταξική σκοπιά τι στο διάολο συνέβη. Αυτή η ιστορία δε λέει πως στα ανεπτυγμένα βιομηχανικά κράτη οι καπιταλιστικές μηχανές που έτρωγαν εργατική δύναμη και έφτυναν υπεραξία είχαν πάνω από μια πενταετία που ήταν σε ύφεση, που μάλιστα εξελισσόταν σε παγκόσμια κρίση, λόγω του πολύμορφου,

ΠΕΡΙΠΤΕΡΟ

(
μακροσκελε
ίσαπόψεις
εμικρούλες
φωτό
)

πολυμέτωπου ταξικού πολέμου που διεξαγόταν στο εσωτερικό τους. Ούτε λέει τίποτα για τον υπόγειο παγκόσμιο πόλεμο που διεξήγαγαν δια αντιπροσώπων τα δύο παγκόσμια μπλοκ εξουσίας με στόχο την τελική επικράτηση του ενός. Πόλεμο που στις περιοχές των μελών-κρατών του ΟΠΕΚ είχε αξιοσημείωτη ένταση. Αυτό λοιπόν, το βραχυπρόθεσμο και ψιλομουφοειδές εμπάργκο, παρόλες τις απειλητικές διακηρύξεις, το μόνο που κατάφερε ήταν να «ανακόψει τη ροή πετρελαίου στην παγκόσμια αγορά κατά ένα πενήντο 7%»,⁷ και φάνηκε περίτρανα ότι η αύξηση της τιμής αυτού του βασικού προϊόντος ήταν κυρίως ένα πολιτικό εργαλείο για το ξεπέρασμα της κρίσης παρά κάτι που την προκάλεσε. Η ανεργία βάρεσε κόκκινο, ο πληθωρισμός το ίδιο. Η αξία της εργατικής δύναμης στα βιομηχανικά κράτη –και όχι μόνο– καταποντίστηκε. Τεράστια κεφάλαια που είχαν μπλοκάρει λόγω κρίσης και κινδύνευαν με καταστροφή βρήκαν διέξοδο. Τόσο ως μεγάλες επιχειρήσεις και εργοστάσια (δηλαδή, ήδη επενδυμένο πάγιο κεφάλαιο) που μετακόμιζαν σε περιοχές με μηδαμινό κόστος εργασίας, αλλά κυρίως ως μεγάλα δάνεια σε «αναπτυσσόμενες οικονομίες» που δανείζονταν για να πληρώσουν το ακριβό πετρέλαιο που θα τους επέτρεπε να συνεχίσουν να είναι «αναπτυσσόμενες» και πιο μεγάλα δάνεια στις χώρες παραγωγής πετρελαίου (να αυτές που τους είχαν επιβάλλει εμπάργκο). «Παραδόξως» αυτές οι χώρες επένδυσαν πολύ λιγότερα για την επέκταση και τεχνολογική αναβάθμιση της παραγωγής τους και πολύ περισσότερα για την τρομακτική αναβάθμιση των στρατών τους. Η καπιταλιστική αναδιάρθρωση είχε μπει μπροστά για τα καλά.

Από ό,τι φάνηκε, το πετρέλαιο και η τιμή του είναι ένα πολύ αποτελεσματικό όπλο. Τόσο όσον αφορά τον εσωτερικό εχθρό, όσο και τον εξωτερικό. Έτσι, ενώ η ραγδαία αύξηση των τιμών με το κωδικό όνομα «κρίση του 1973» στράφηκε ενάντια στην απειθαρχη εργατική τάξη, όταν στα εσωτερικά μέτωπα των δυτικών καπιταλιστικών κρατών επικράτησε μια στοιχειώδης ταξική ειρήνη, η σταδιακή μείωση των τιμών που ακολούθησε, στόχο είχε τον εξωτερικό εχθρό. Συγκεκριμένα την «αυτοκρατορία του κακού» Ρωσία, της οποίας η τεράστια στρατιωτική μηχανή και βιομηχανία βασιζόταν κυρίως στα έσοδα από τις εξαγωγές όπλων και πετρελαίου και η οποία με τις πρόσφατες υψηλές τιμές φαινόταν να παίρνει σημαντικές ανάσες από τον ασφυκτικό οικονομικό/εμπορικό/στρατιωτικό κλοιό που είχε αρχίσει να νοιώθει γύρω της. Και αυτή η διαδικασία συνεχίστηκε σε όλη τη δεκαετία του '80 με μόνη διακοπή την αναταραχή που προκάλεσε η επανάσταση στο Ιράν το 1979 και η οποία παρά την ονομασία της ως κρίση ξεπεράστηκε σχετικά εύκολα. Η κατάρρευση του ανατολικού μπλοκ το 1990 ήταν το επιστέγασμα αυτής της στρατηγικής.

Εντωμεταξύ, έχοντας ανοιχτά τα παραπάνω μέτωπα, το αμερικάνικο κράτος προσπαθούσε να περάσει από την ύφεση στην ανάπτυξη και να γίνει πάλι ανταγωνιστική εξαγωγική οικονομία. Ταυτόχρονα προσπαθούσε να αποφύγει μια άλλη κρίση που έβλεπε στο μέλλον. Τα υπέρογκα δάνεια που είχαν πάρει όλες οι παραπάνω χώρες δημιουργούσαν μια δυνητικά εκρηκτική κατάσταση. Η μαζική αδυναμία αποπληρωμής τους ήταν ένα πολύ πιθανό σενάριο, με ότι αυτό συνεπάγονταν για τις αμερικάνικες τράπεζες και κεφάλαια. Έτσι, το 1986 το δολάριο υποτιμήθηκε 50%. Αυτή η υποτίμηση, πέραν της μεγάλης ώθησης που έδωσε στην εξαγωγική οικονομία των ΗΠΑ, ήταν και ένα γενναίο έμμεσο κούρεμα που εξασφάλιζε τη λιγότερο δυνατή χασούρα για τις αμερικανικές τράπεζες. Υπήρχε όμως ένα βασικό πρόβλημα σε όλη αυτή τη καλοσχεδιασμένη διαδικασία. Αυτόματα το κόστος του πετρελαίου –βασική προϋπόθεση για την πολυπόθητη βιομηχανική ανάπτυξη– διπλασιάστηκε. Αλλά κάθε πρόβλημα έχει τη λύση του. Μετά από έξι μήνες σε μια ευτυχή «συγκυρία» η Σαουδική Αραβία αποφάσισε μονομερώς (χωρίς συμφωνία του ΟΠΕΚ) να αυξήσει την παραγωγή της κατά 150%, από 2.000.000 σε 5.000.000 βαρέλια την ημέρα, με αποτέλεσμα η τιμή να υποχωρήσει κάτω από τα δέκα δολάρια. Παράδοξο; Αν βλέπει κάποιος τον ΟΠΕΚ ως μια ενιαία οντότητα με αδιαχώριστα συμφέροντα η οποία τάσσεται ενάντια στη Δύση, τότε ναι. Η πραγματικότητα πάντως απέχει πολύ. Πέραν κάποιων κοινών στόχων (που ξαναλέμε πιο πιθανόν ήταν η διαχείριση εσωτερικών κινδύνων) ο ΟΠΕΚ είχε τουλάχιστον τρία ιδρυτικά μέλη (Σαουδική Αραβία, Ιράν και Ιράκ) που αγωνίζονταν λυσσαλέα μεταξύ τους για το ποιο θα επικρατήσει ως περιφερειακή υπερδύναμη σε εκείνο το τόσο κομβικό γεωπολιτικό κομμάτι της υδρογείου, τη Μέση Ανατολή. Με τέτοιους στόχους η Σαουδική Αραβία φαίνεται πως έβρισκε πολύ πιο συμφέρουσα τη διατήρηση της συμμαχίας της με τις ΗΠΑ. Και το περιστατικό αυτό κάθε άλλο παρά τυχαίο ή μοναδικό ήταν. Να πως περιγράφεται αυτή η σχέση από μέλος του πασόκικου think tank ΙΣΤΑΜΕ:

Η Σαουδική Αραβία είναι ίσως ο βασικότερος σύμμαχος της Δύσης στην πράξη και όχι στα λόγια. Τροφοδοτεί τις αγορές της με το άφθονο και αρίστης ποιότητας πετρέλαιο της. [...] Οι τιμές διάθεσης ήταν πάντα μέσα στα πλαίσια των αναπτυξιακών αναγκών της Δύσης και σχεδόν πάντα η Σαουδική Αραβία στα πλαίσια του ΟΠΕΚ, αύξανε τα όρια των ποσοστώσεων για να αντισταθμιστούν άλλες απώλειες [...] Σε όλες τις κρίσεις της Μέσης Ανατολής, στάθηκε στο πλευρό των δυτικών συμφερόντων, συγκροτώντας το μέτωπο των μετριοπαθών μουσουλμανικών χωρών μαζί με την Αίγυπτο.⁸

Έτσι πίσω από τις κινήσεις και αυξομειώσεις αυτού του βασικού εμπορεύματος και πίσω από τις κρίσεις που του χρεώνονται στις δεκαετίες του '70 και '80 μπορούμε να δούμε αυτή τη διπλή προσπάθεια του δυτικού καπιταλισμού. Πρώτα και κύρια να ξεπεράσει την κρίση που προξένησε στα πλαίσια του ταξικού ανταγωνισμού η επίθεση της εργατικής τάξης και ταυτόχρονα να πιέζει, να δημιουργεί μέτωπα και να κερδίζει μάχες τόσο όσο ώστε να αλλάζουν υπέρ του οι συσχετισμοί ισχύος χωρίς να γκρεμίζεται η λεπτή ισορροπία του τρόμου που είχε επιφέρει το δάμασμα της πυρηνικήςσχάσης.

Από τότε όμως πάρα πολλά έχουν αλλάξει. Η κατάρρευση του ανατολικού μπλοκ εξουσίας και η καθολική επικράτηση των δυτικών κρατών άλλαξε άρδην τους παγκόσμιους γεωπολιτικούς συσχετισμούς. Ο ταξικός ανταγωνισμός από την άλλη εμφανιζόταν ελαφρώς πεθαμένος. Ο μεγάλος νικητής στη διπλή αυτή σύγκρουση, οι ΗΠΑ, ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '90 κατάρτωναν σχέδια αντάξια μιας κυρίαρχης δύναμης με παγκόσμια εμβέλεια.

Βασικός στόχος ήταν η δημιουργία ενός ασφυκτικού κλοιού γύρω από τον παλιό και ηττημένο αντίπαλο αλλά και γύρω από την νέα αναδυόμενη δύναμη, την Κίνα, έτσι ώστε να αποφευχθεί μια επανάκαμψη ή και εμφάνιση αντίρροπης δύναμης. Ο περίφημος όρος «δακτύλιος ανάσχεσης» υλικά μεταφραζόταν σε πολλές εστίες πολέμου, συγκρούσεων, αναταραχών και χάους που ξεκινούσαν από την διαλυόμενη Γιουγκοσλαβία διατρέχοντας τον μισό πλανήτη και τελείωναν στις ανανεωμένες προστριβές Ιαπωνίας - Κίνας και Βόρειας - Νότιας Κορέας. Ειδωμένη από αυτό το πρίσμα η εισβολή στο Ιράκ τόσο στις αρχές του '90 όσο και το 2003 δεν είχαν στόχο «την αρπαγή του πετρελαίου», μιας και όπως αποδείχθηκε, οι ΗΠΑ δεν απειλήθηκαν ποτέ στα σοβαρά από έλλειψη πετρελαίου. Απεναντίας σε όλη αυτή την πολύχρονη κατοχή η παραγωγή μειωνόταν συνέχεια και οι καταστροφές του «πολύτιμου» εξοπλισμού εξόρυξης ήταν καθημερινό φαινόμενο, σε σημείο που ακόμη και όσοι προσπαθούσαν να επιχειρηματολογήσουν περί του αντιθέτου κατέληγαν σε συμπεράσματα όπως τα παρακάτω:

Από τις ζημιές που υπέστη η ιρακινή πετρελαϊκή βιομηχανία, το ένα τρίτο οφειλόταν στις μάχες και τα δύο τρίτα επήλθαν στη συνέχεια. Η λεηλασία υπήρξε γενικευμένη, ο εξοπλισμός κλάπηκε, τα κτήρια πυρπολήθηκαν. [...] Η χειρότερη χρονιά του ιρακινού πετρελαϊκού τομέα από την εποχή που πρωτολειτούργησε, πριν από εβδομήντα χρόνια, υπήρξε η περίοδος από τον Μάιο του 2003 ως τον Ιούνιο του 2004 [...] Σε κάθε περίπτωση, οι στόχοι που είχαν θέσει οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν έχουν επιτευχθεί. Γι' αυτές, ακόμα και στον τομέα του πετρελαίου, ο πόλεμος υπήρξε μια τεράστια αποτυχία.⁹

Τόσος κόπος, τόσο χρήμα, τόσοι θάνατοι, μια τεράστια στρατιωτική εκστρατεία από μια παγκόσμια υπερδύναμη κατέληξε σε πλήρη αποτυχία. Ναι, αν ο στόχος ήταν η πρόσβαση σε φτηνό πετρέλαιο. Αν όμως ο στόχος ήταν η δημιουργία χάους γύρω από το πάλαι ποτέ αντίπαλο δέος, τολμούμε να πούμε ότι δεν τα πήγαν και άσχημα. Καθόλου τυχαία, η τιμή του πετρελαίου από το 2003 έως και πρόσφατα είχε σχεδόν τριπλασιαστεί. Βασικός χαμένος σε αυτή την μάχη τιμών ήταν η Κίνα, που η ραγδαία οικονομική της ανάπτυξη την έβαζε στο στόχαστρο της Αμερικής. Η Ρωσία από την άλλη εκείνη την περίοδο δεν πέραγε και την καλύτερη της φάση: ανοιχτά μέτωπα με όλες τις προηγούμενες σοβιετικές επαρχίες και μια οικονομική κρίση που δεν την άφηνε να σηκώσει κεφάλι. Αλλά όπως φάνηκε, όχι για πολύ.

Η πλανητική σύγκρουση εν έτει 2015 – Το βασίλειο των Saud (ξανά)αντεπιτίθεται

Μ' αυτά και μ' αυτά φτάνουμε (επιτέλους) και στο σήμερα. Κόντρα στους ισχυρισμούς της Σ. Αραβίας και διαφόρων υπεραναλυτών, τα μέχρι τώρα αποτελέσματα δείχνουν ότι δεν πρόκειται για πάλι μέχρις εσχάτων μεταξύ των δύο πρότερων εγκάρδιων συμμάχων –όχι γιατί τέτοια δεν γίνονται– αλλά γιατί τα συμφέροντα τους είναι εν μέρει ακόμη κοινά.

Ας δούμε όμως τι έχει προξενήσει έως τώρα αυτός ο περιβόητος «ανταγωνισμός». Το Foreign Affairs δήλωνε ένα χρόνο πριν ξεκινήσει όλη αυτή ιστορία

...οι υψηλές τιμές πετρελαίου είναι πιθανό να ενισχύσουν την δημοτικότητα ηγετών όπως ο Βλαντιμίρ Πούτιν και να διευκολύνουν μια πιο διεκδικητική εξωτερική πολιτική – όπως συνέβη μετά την εισβολή στο Ιράκ το 2003. Όπως έγραψε ένας Ρώσος ειδικός, «οι ΗΠΑ θα αποκτήσουν ένα νέο πρόβλημα, και η Ρωσία νέα κέρδη». Μια παρόμοια δυναμική μπορεί να υπάρξει και σε άλλους κολοσσούς της ενέργειας, όπως το Ιράν, η Σαουδική Αραβία και τα Αραβικά κράτη του Περσικού Κόλπου.¹⁰

Και όντως, την τελευταία δεκαετία η Ρωσία εμφάνιζε όλα τα σημάδια που πρέπει να ανησυχούν τους ιθύνοντες της εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ. Τάχιση οικονομική ανάκαμψη που συνοδευόταν με όλο και πιο επιθετική εξωτερική

πολιτική που ξεκινούσε από την άμεση αντίδραση της στην Ουκρανία και την προσαρτήση της Κριμαίας και επεκτεινόταν με την εμπλοκή της στα ζητήματα της Συρίας και του Ιράν. Ο κλοιός παρουσίαζε ρήγματα. Έτσι, για άλλη μια φορά ο οικονομικός πόλεμος θα συνεπικουρούσε στα ένοπλα τζαρτζαρίσματα. Και προφανώς οι περιβόητες κυρώσεις - που μεταξύ μας, είναι πασιφανές ότι μόνο οι ΗΠΑ τις εφαρμόζουν πλήρως - δεν απέδιδαν σοβαρούς καρπούς. Από την άλλη, η πτώση της τιμής του βασικού εξαγωγίμου εμπορεύματος της, είχε αποδειχθεί αποτελεσματικότερο εργαλείο. Τα αποτελέσματα φάνηκαν σύντομα. Να πως τα αποτιμά το ρωσικό κράτος ήδη από τον Νοέμβριο

Σε 130 έως 140 δισ. δολάρια ετησίως, ποσό αντίστοιχο του 7% του ρωσικού ΑΕΠ, τον υπολογίζει ο Ρώσος υπουργός Οικονομικών [...] «Χάνουμε περίπου 40 δισ. δολάρια ετησίως εξαιτίας των γεωπολιτικών κρίσεων και περίπου 90 με 100 δισ. δολάρια από την πτώση των τιμών του πετρελαίου», τόνισε χθες ο κ. Σιλουάνοφ [...] Οι πωλήσεις πετρελαίου και φυσικού αερίου αντιπροσωπεύουν περίπου τα 2/3 των ρωσικών εξαγωγών.¹¹

Σε διάστημα 4 μηνών λοιπόν, και με τις τιμές να μειώνονται συνέχεια, η αναπτυσσόμενη ρωσική οικονομία μπήκε σε ύφεση. Μέχρι το τέλος του 2014 «το ρούβλι έχει απολέσει άνω του 40% της αξίας του έναντι του ευρώ και 60% έναντι του δολαρίου»,¹² η χασούρα ξεπερνούσε τα 100 δισ., και σύμφωνα με τις δηλώσεις της Σαουδικής Αραβίας, η ιστορία δεν φαινόταν να τελειώνει σύντομα. Μέγα πακέτο για την επανανυδύμενη ρωσική αρκούδα που οι πατριωτικοεπικές φανφάρες του θηριοδασατή Πούτιν δεν μπορούν να καλύψουν.

Και οι ΗΠΑ που υποτίθεται ήταν ο στόχος εξ αρχής; Εκεί τα αποτελέσματα ήταν ολίγον διαφορετικά από ότι διακήρρυτε η «επιτιθέμενη» Σαουδική Αραβία.

Σε ό,τι αφορά τις ΗΠΑ, ακόμη κι αν η πτώση των τιμών του πετρελαίου πρόκειται να πλήξει την αμερικανική βιομηχανία πετρελαίου και ειδικότερα τη δαπανηρή εξόρυξη σχιστολιθικών υδρογονανθράκων από τα κοιτάσματα στο Τέξας και στη Βόρεια Ντακότα, στο σύνολό της η αμερικανική οικονομία θα ωφεληθεί. Αυτό εκτιμά η επικεφαλής του ΔΝΤ, που προβλέπει πως το φθινό πετρέλαιο θα επιταχύνει την ανάπτυξη στις ΗΠΑ στο 3,5% το επόμενο έτος, ενώ η προηγούμενη εκτίμηση μιλούσε για αύξηση αμερικανικού ΑΕΠ κατά 3,1%.¹³

Αντίθετα λοιπόν από την παπαρολογία, η κοινή λογική λέει ότι αν είσαι χώρα με ανεπτυγμένη βιομηχανία εντάσεως ενέργειας, το να έχεις φτηνή ενέργεια είναι μάννα εξ ουρανού και σίγουρα όχι κάτι που θα καθλώσει την οικονομία. Ανάπτυξη παραπάνω από την αναμενόμενη λοιπόν και όχι μόνο:

Η μείωση του ελλείμματος στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών [των ΗΠΑ] από σχεδόν 6% του ΑΕΠ το 2006 στο 2,3% το 2013 θα έπρεπε να αποτελεί μεγάλη είδηση. Να έχετε κατά νου ότι η μείωση επιτεύχθηκε παρά την ισχυρότερη εσωτερική ζήτηση στις ΗΠΑ σε σχέση με την Ευρώπη ή την Ιαπωνία και παρά την πρόσφατη ενίσχυση του δολαρίου. [...] Μια κρίσιμη παράμετρος είναι η τιμή του πετρελαίου. Οι ΗΠΑ αποτελούν καθαρό εισαγωγέα πετρελαίου, οπότε η κατάρρευση της τιμής του περιόρισε το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών.¹⁴

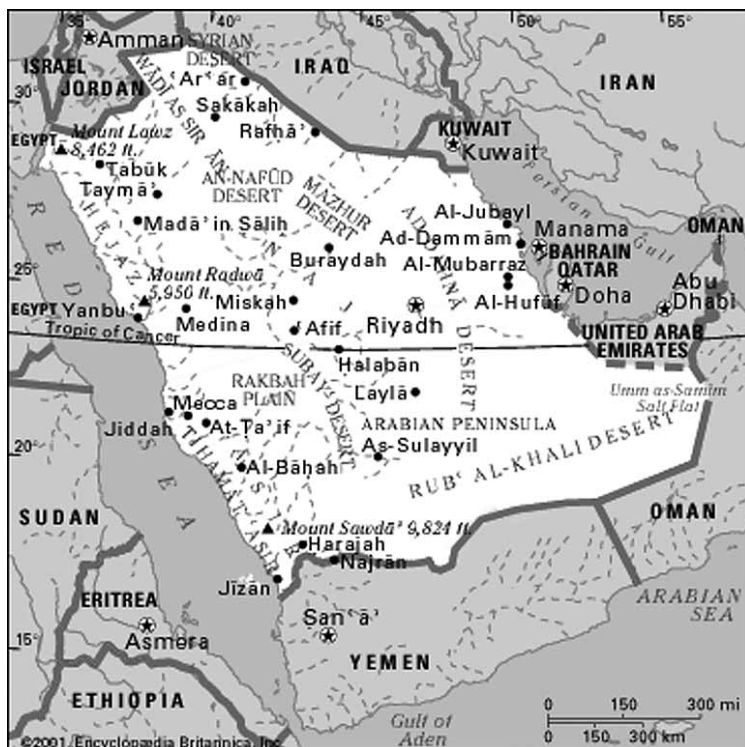
Πολλάπλά τα χτυπήματα στην αμερικανική οικονομία. Τέτοιο ήταν το «πλήγμα» δε, που «μόνον οι ΗΠΑ αναμένεται να εμφανίζουν υψηλότερους ρυθμούς ανάπτυξης σε αντίθεση με την Ευρωζώνη, την Κίνα, την Ιαπωνία και τη Ρωσία».¹⁵ Και είναι τόσο η καούρα του αμερικανικού κράτους να αντιμετωπίσει την «επίθεση» που δέχεται ώστε δύο φορές που η τιμή του πετρελαίου είχε μια στοιχειώδη άνοδο αντέδρασε ως εξής:

Ύστερα από τρεις ημέρες ανόδου, η τιμή του πετρελαίου άρχισε χθες να υποχωρεί εξαιτίας της αύξησης της παραγωγής στις ΗΠΑ στο υψηλότερο επίπεδο των τελευταίων τριάντα χρόνων. Η παραγωγή αυξήθηκε στα 9,23 εκατομμύρια βαρέλια, το μεγαλύτερο εβδομαδιαίο επίπεδο από το 1983, σύμφωνα με στοιχεία των αμερικανικών αρχών.¹⁶

Μετά από αυτά νομίζουμε ότι οι δηλώσεις της Σαουδικής Αραβίας αγγίζουν τα όρια του σουρρεαλισμού.

Πάντως, σε αυτόν τον οικονομικό πόλεμο που γίνεται σε παγκόσμια κλίμακα, πέραν των βασικών πρωταγωνιστών, είναι φυσικό οι νικητές και οι ηττημένοι να είναι πολύ περισσότεροι. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, τα κράτη που ωφελούνται περισσότερο είναι αυτά με ανεπτυγμένες οικονομίες και βιομηχανίες εντάσεως ενέργειας, οι μεγάλοι εισαγωγείς ενέργειας. Δηλαδή εκτός από τις ΗΠΑ, ωφελούνται και κράτη όπως η Κίνα, η Ινδία και η Γερμανία. Στους χαμένους εκτός από τη Ρωσία συγκαταλέγονται και οι υπόλοιποι μεγάλοι εξαγωγείς ενέργειας όπως η Βενεζουέλα, το Ιράν κ.α. Υπάρχει όμως και μια άλλη, πιο αθέατη, πλευρά του πολέμου. Είναι ο πόλεμος που διεξάγεται εντός του ΟΠΕΚ. Να πως σκιαγραφείται πολύ σύντομα από την γνωστή μας φυλλάδα

... ενώ η πτώση των τιμών του πετρελαίου χωρίζει την παγκόσμια οικονομία σε κερδισμένους και χαμένους καθώς μεταφέρει κεφάλαια από τις πετρελαιοπαραγωγούς χώρες στις χώρες που καταναλώνουν πετρέλαιο, ταυτοχρόνως χωρίζει και τις χώρες-μέλη του ΟΠΕΚ σε νικητές και ηττημένους και αναδεικνύει το έλλειμμα αλληλεγγύης ανάμεσά τους. Τα μειωμένα έσοδα από το πετρέλαιο,

Ανατολικά ελέγχει τον Περσικό κόλπο και δυτικά τον διάπλου από την ερυθρά θάλασσα. Γεωπολιτικά μιλώντας... not bad at all. Κατα τα άλλα, το 2010, και ενώ η τιμή πετρελαίου έπεφτε, η Σαουδική Αραβία παρήγγειλε 84 νέα αεροσκάφη F-15SA και αναβάθμισε τα 70 F-15S που ήδη είχε με κόστος 29,4 δισ. δολάρια. Επιπλέον είναι το μοναδικό κράτος του Περσικού κόλπου που κατέχει αεροπλανοφόρο.

Αντιτρομοκρατική μονάδα των ενόπλων δυνάμεων της Σαουδικής Αραβίας. Οποιαδήποτε ομοιότητα είναι συμπτωματική.

Το κτίριο του ΟΠΕΚ στη Βιέννη. Φιλοκλαμουριά φαίνεται, αλλά το ότι η έδρα του είναι εκεί και όχι στη Γενεύη έχει να κάνει με το γεγονός ότι η ίδρυση του το 1960 δεν συγκλόνισε ακριβώς τον κόσμο. Αντιθέτως, η Ελβετία αρνιόταν πεισματικά για πέντε χρόνια να παραχωρήσει καθεστώς διπλωμάτη στα μέλη του που κατοικούσαν στη Γενεύη. Οπότε και αυτοί αποχωρήσαν διακριτικά μεταφέροντας την έδρα στη Βιέννη σε ένα ημιεγκαταλειμμένο κτίριο ιδιοκτησίας της Texaco.

Υπάρχουν και κάποιοι άλλοι που ωφελούνται (επιστημονικά διατυπωμένο: χέζονται στο τάληρο) από αυτόν τον οικονομικό πόλεμο. Το ελληνόκτητο εφοπλιστικό κεφάλαιο, εν μέσω κρίσης πλουτίζει (κι άλλο) μεταφέροντας το βασικό αγαθό στα πέ-
ρατα της οικουμένης με υπεραυξημένα ναύλα. Νόμιμα, ημιπαράνομα ή τελείως παράνομα· από και προς σύμμαχες χώρες, από και προς χώρες με εμπάργκο, από και προς εμπό-
λεμες ζώνες, δεν έχει σημασία... Ο επιούσιος να βγαίνει.

που αντιπροσωπεύουν το 95% των εξαγωγών της Βενεζουέλας, συνεπάγονται αυξημένους κινδύνους χρεοκοπίας για τη χώρα, καθώς το Καράκας προσβλέπει σε αυτά για να καλύψει το δημοσιονομικό του έλλειμμα. Την ίδια στιγμή η Τεχεράνη βλέπει να οξύνονται τα οικονομικά της προβλήματα με πιθανές επιπτώσεις στη διαπραγματευτική της ισχύ σε ό,τι αφορά το πυρηνικό πρόγραμμα του Ιράν. Στη χειρότερη μοίρα, όμως, βρίσκονται αναμφίβολα οι φτωχότερες πετρελαιοπαραγωγεί χώρες που είναι οι χώρες της Αφρικής με σημαντικότερες όλων τη Νιγηρία και την Αγκόλα. Έχοντας βασίσει εκ των πραγμάτων την ανάπτυξή τους στα έσοδα από το πετρέλαιο και έχοντας σχεδιάσει δαπάνες που θα μπορούσαν να αναβαθμίσουν το βιοτικό επίπεδο των πολιτών, οι χώρες αυτές βρίσκονται προ οικονομικού αδιεξόδου...¹⁷

Ας προσπαθήσουμε να συνοψίσουμε. Σχεδόν εννιά μήνες από τότε που ξεκίνησε η πτώση της τιμής και σχεδόν τέσσερις μήνες από την άρνηση του ΟΠΕΚ (δηλαδή της Σαουδικής Αραβίας και των παρατρεχάμενων εμιράτων) να μειώσει την παραγωγή α) η Ρωσία έχει μπει σε αυξανόμενη ύφεση και έχοντας χάσει ήδη 140 δισ. παραδέχεται ότι οι μειωμένες τιμές της προκαλούν υπερδιπλάσια ζημιά από τις κυρώσεις. Την ίδια ώρα η Βενεζουέλα, που δεν θα την έλεγε κανείς φίλο των ΗΠΑ, καθώς και το Ιράν, εχθρός των ΗΠΑ από το 1979 και πάγιος ανταγωνιστής της δυναστείας των Saud, βλέπουν τους προϋπολογισμούς τους που βασίστηκαν στις τρέχουσες υψηλές τιμές του 2013 να καταποντίζονται, τα χρέη να συσσωρεύονται και στην περίπτωση της Βενεζουέλας, τη χρεωκοπία να πλησιάζει. Ίδια και χειρότερη μοίρα περιμένει διάφορες χώρες, όπως η Νιγηρία και η Αγκόλα, που στα περιορισμένα κοιτάσματα πετρελαίου βασίζουν την αποπληρωμή των τεράστιων χρεών τους και τη διαφυγή τους από την κατηγορία των «τρίτοκοσμικών». Απεναντίας η «πληττόμενη» Αμερική φαίνεται όχι απλά να μην πτοείται αλλά να ωφελείται ως μεγάλος εισαγωγέας πετρελαίου. Η οικονομία της είναι η μοναδική που η ανάπτυξη της αυξάνει αντί να μειώνεται, το νόμισμα της ενισχύεται σε σημείο που πρέπει να το κρατάει με το ζόρι υποτιμημένο. Η Σαουδική Αραβία από την άλλη μπορεί να χάνει χρήμα αλλά εδραιώνεται ως ο βασικός παίκτης στην περιοχή. Εξάλλου το συγκεκριμένο κράτος σταθερά εδώ και δεκαετίες επενδύει πολλά δισ. πετροδολάρια στον συγκεκριμένο στόχο. Μεγάλο μέρος αυτής της «επένδυσης» κατέληγε -και καταλήγει- με τη μορφή όπλων και υλικότεχνικής υποδομής σε διάφορες «τρομοκρατικές οργανώσεις» στο εσωτερικό των ανταγωνιστών της, όπως η Αλ-Κάιντα και σήμερα το ISIS.

Μένει να πούμε κάποια ελάχιστα για έναν άλλο ωφελημένο παίκτη, έστω και βραχυπρόθεσμα. Η Κίνα λοιπόν κάνει ότι μπορεί για να εκμεταλλευτεί αυτή την εμπορική συγκυρία τώρα που ο μεγάλος αντίπαλος φαίνεται να εστιάζει αλλού. Αγοράζει όσο πιο πολύ πετρέλαιο μπορεί εκμεταλλευόμενη τις χαμηλές τιμές, κυρίως για να δημιουργήσει ένα στρατηγικό απόθεμα και όχι για τις τρέχουσες ανάγκες της. Δεν θα επεκταθούμε πολύ γιατί ο χώρος δεν το επιτρέπει. Παρόλα αυτά θα πούμε ότι το βασικό ζήτημα της Κίνας στην προσπάθειά της να ανταγωνιστεί με αξιώσεις το αμερικανικό κράτος δεν ήταν ποτέ η επάρκεια του ενεργειακού εμπορεύματος. Βασικό της πρόβλημα ήταν -και παραμένει- ότι η ένοπλη ισχύς της δεν συμβαδίζει με την οικονομική της ανάπτυξη. Για να το πούμε πιο λιανά, το βασικό της πρόβλημα είναι ότι ενώ ο αμερικάνικος στόλος που κατοικοεδρεύει σε καίρια σημεία του Ειρηνικού και Ινδικού ωκεανού και δυναμικά μπορεί να αποκόψει τόσο τις εξαγωγές των ανταγωνιστικότερων προϊόντων της, όσο και την εισαγωγή του φτηνού ή ακριβού πετρελαίου, έχει αρκετά πυρηνικά αεροπλανοφόρα και την τεχνογνωσία να τα λειτουργεί ενώ η

Κίνα μόλις απέκτησε το πρώτο της και δεν μπορεί καν να το επανδρώσει ικανοποιητικά. Και τέτοια προβλήματα δεν μπορεί να τα λύσει το φτηνό πετρέλαιο. Κατά τα άλλα, η Κίνα κάνει ό,τι μπορεί για να επωφεληθεί όσο κρατάει αυτή η κατάσταση.

Όλα αυτά που προσπαθούμε να περιγράψουμε εδώ βγάζουν νόημα αν τα δούμε, όχι ως μεμονωμένα περιστατικά ή ξεχωριστές ιστορίες, αλλά ως μέρος μιας πλανητικής σύγκρουσης που διεξάγεται όλο και εντονότερα. Και μπορεί για την ώρα να είναι έμμεση, δια αντιπροσώπων, με ήπια ένταση και μικρή κλίμακα αντιπαραθέσεις, με οικονομικούς πολέμους με πλήγματα που μετριούνται σε εκατοντάδες δισ., αλλά δυστυχώς η ιστορία έχει δείξει με το χειρότερο τρόπο πόσο λεπτή είναι η γραμμή που χωρίζει το έμμεσο με το άμεσο. Και έχοντας αυτά κατά νου, ίσως η ευκολία που ο αριστεροπατριώτης υπουργός εξωτερικών κος Κοτζιάς έθεσε τη γεωπολιτική ως ρυθμιστικό παράγοντα στα «οικονομικά» ζητήματα του ελληνικού κράτους είναι πολύ πιο κατανοητή.

Σημειώσεις

- ¹ «Φόβοι εκτίναξης της τιμής του πετρελαίου» *Καθημερινή* 18/6/2014
- ² «Στη σύνοδο του ΟΠΕΚ όπου αποφασίστηκε το καρτέλ να διατηρήσει τον στόχο παραγωγής των 30 εκατ. βαρελιών την ημέρα υπήρξαν έντονες διαφωνίες ανάμεσα στις χώρες του Κόλπου, όπως η Σαουδική Αραβία, τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα και το Κουβέιτ, που υποστηρίζουν τη διατήρηση της παραγωγής στα υφιστάμενα επίπεδα, και στις οικονομικά ασθενέστερες χώρες, όπως η Βενεζουέλα, η Λιβύη και το Ιράν, που πίεζαν για μείωση της παραγωγής». «\$1 τρισ. κέρδη από το «φθηνό» πετρέλαιο» *Το Βήμα* 12/7/2014
- ³ «Ο ΟΠΕΚ κρατά σταθερή την παραγωγή του» *Καθημερινή* 28/11/2014
- ⁴ «Η τιμή του πετρελαίου για εξήντα ολόκληρα χρόνια παρέμεινε στάσιμη. 1,20 δολάρια το βαρέλι το 1900 και 1,80 δολάρια το 1960. [...] Δέκα χρόνια μετά την ίδρυση του ΟΠΕΚ, η τιμή αγοράς παρέμεινε η ίδια: 1,85 δολάρια». Αθανάσιος Κουρματζής, *Η γεωπολιτική των πετρελαίων*, εκδόσεις Παπαζήση 2009
- ⁵ Παραπομπή σε άρθρο του *National Petroleum News* (2000) στο Sonia Shah, *Crude - Η ιστορία του αργού πετρελαίου*, Άγρα 2008
- ⁶ Το εμπάργκο δεν αφορούσε τα δυτικά κράτη στο σύνολό τους. Ήταν κατά του Καναδά, της Ιαπωνίας, της Ολλανδίας, του Ηνωμένου Βασιλείου και των Ηνωμένων Πολιτειών. Εμμέσως όμως επηρέαζε όλο τον καπιταλιστικό κόσμο.
- ⁷ Sonia Shah, *Crude - Η ιστορία του αργού πετρελαίου*, Άγρα 2008
- ⁸ Αθανάσιος Κουρματζής, *Η γεωπολιτική των πετρελαίων*, εκδόσεις Παπαζήση 2009
- ⁹ «Ιράκ: Δέκα χρόνια μετά την αμερικανική εισβολή. Η αποτυχία του πολέμου για το πετρέλαιο» *Le monde* 9/3/2013
- ¹⁰ «Αυξάνουν τα προβλήματα στην ανατολική Μεσόγειο» *Foreign Affairs* ελληνική έκδοση 9/4/2013
- ¹¹ «Πλήγμα από φθηνό πετρέλαιο και κυρώσεις» *Καθημερινή* 25/11/2014
- ¹² «\$1 τρισ. κέρδη από το «φθηνό» πετρέλαιο» *Το Βήμα* 12/7/2014
- ¹³ «Πόλεμο τιμών στο πετρέλαιο έχει ξεκινήσει το Ριάντ» *Καθημερινή* 06/12/2014
- ¹⁴ «Δολάριο, πετρέλαιο και Ηνωμένες Πολιτείες» *Καθημερινή* 22/01/2015
- ¹⁵ «Το φθηνό πετρέλαιο κοστίζει 300 δισ. δολ. στα αραβικά κράτη» *Καθημερινή* 22/01/2015
- ¹⁶ «Φρένο στην άνοδο τιμής πετρελαίου λόγω αύξησης αμερικανικών αποθεμάτων» *Καθημερινή* 18/02/2015
- ¹⁷ «Πόλεμο τιμών στο πετρέλαιο έχει ξεκινήσει το Ριάντ» *Καθημερινή* 06/12/2014